

1. В ІНТЕРНАТІ

За знаком наглядачки дівчина з першого ряду підвелася і повернула ручку металевого вимикача. Три голі лампочки залили класну кімнату білим світлом. Уже давно було так темно, що ледве можна було читати, але правила тут були суворі: у жовтні світло вмикали о вісімнадцятій тридцять і не раніше. Гелен почекала ще хвилин десять, перш ніж зважитися. Вона сподівалася, що світло розвіє біль, який зачаївся в неї в грудях від самого ранку, а тепер підступав до горла. Гелен чудово знала, як зветься цей гнітючий клубок: смуток. Вона вже його переживала й переконалася на власному досвіді, що боротися з цим марно, а зволікання зробить тільки гірше.

Отже, вона піде до своєї втішальниці, і байдуже, що зараз жовтень і рік тільки починається. Гелен відірвала піваркуш із чорного зошита й написала: *«Я хочу до втішальниці. Підеш зі мною?»*. Підпис був зайвий. Та, кому призначалася ця записка, впізнала б її почерк з тисячі інших. Гелен склала аркуш увосьмеро й написала ім'я та адресу: *«Мілена. Ряд біля вікон. Третій стіл»*.

Потім вона підсунула записку сусідці, Вірі Плазіль, яка дрімала над підручником біології з розплющеними очима. Маленька записка непомітно переходила з рук у руки уздовж ряду біля проходу, де сиділа Гелен, до четвертого столу, звідти перелетіла до середнього ряду, потім до вікон і нарешті опинилася в іншому кінці класу, в руках Мілени. Усе це зайняло не більше хвилини. Таким був неписаний закон: послання мають передаватися безвідмовно, швидко й обов'язково доходити до адресата. Їх передавали, не замислюючись, навіть якщо терпіти не могли відправницю або одержувачку. Це заборонене листування було єдиним способом

спілкування як на уроках, так і під час самостійних занять, бо правила наказували повне мовчання. За понад три роки в інтернаті Гелен жодного разу не бачила, щоб надіслану записку загубили або повернули, не передавши, а вже тим паче, щоб прочитали; якби таке трапилося, винуватиці було б непереливки.

Мілена пробігла очима записку. Пишне біляве волосся спадало на спину справжньою лев'ячою гривною. Гелен дорого віддала б за таке волосся, але мусила задовольнитися власним — жорстким і коротким, мов у хлопчика, — з яким нічого не можна було зробити. Мілена обернулась і насупилась. Гелен чудово розуміла, що та хотіла сказати: «Ти з глузду з'їхала! Ще тільки жовтень! Торік ти протрималася до лютого!».

У відповідь Гелен сердито хитнула головою і примружилася: «Нехай так, але я хочу піти зараз. То ти йдеш зі мною чи ні?».

Мілена зітхнула. Це означало згоду.

Гелен акуратно склала все навчальне приладдя в стіл, підвелась і пройшла до столу наглядачки — за нею стежили десятки зацікавлених поглядів. Від наглядачки, мадемуазель Зеш, тхнуло кислим. На шиї і над верхньою губою, попри холод, проступав нездоровий піт.

— Я хочу піти до втішальниці, — прошепотіла Гелен.

Наглядачка не здивувалася. Тільки розгорнула великий чорний журнал.

— Прізвище?

— Дорманн. Гелен Дорманн, — відповіла Гелен, упевнена, що та чудово знає її ім'я, але не хоче цього показувати.

Наглядачка провела жирним вказівним пальцем по списку й зупинилася на літері «Д». Перевірила, чи не вичерпала Гелен свій ліміт виходів.

— Гарзд. Супровідниця?

— Бах, — сказала Гелен. — Мілена Бах.

Палець наглядачки поповз угору, до літери «Б». Бах Мілена з вересня виходила як супровідниця не більше, ніж тричі. Мадемуазель Зеш підняла голову й гаркнула так голосно, що дівчата аж здригнулися:

— БАХ МІЛЕНА!

Мілена підвелася і підійшла до столу.

— Ви згодні супроводжувати Дорманн Гелен до її втішальниці?

— Так, — відповіла Мілена, не глянувши на подругу.

Наглядачка зиркнула на годинник і записала час у журналі, потім зачитала беземоційно, наче завчений урок:

— Зараз вісімнадцята година одинадцять хвилин. Ви маєте повернутися через три години, тобто бути тут о двадцять першій годині одинадцять хвилин. Якщо хтось із вас не повернеться вчасно, одна з учениць потрапить у «Небо» і залишиться там до вашого повернення. Маєте якісь побажання щодо кандидатури?

— Ні, — відповідь була одноголосною.

— Тоді це буде... — палець мадемуазель Зеш поповз по списку. — Нехай це буде... Пансек.

У Гелен кольнуло серце. Уявити крихітну Катаріну Пансек у «Небі» було вкрай неприємно. Але за іншим неписаним правилом інтернату не можна було обирати ту, кого в разі чого покарають за тебе. Вибір завжди залишався за наглядачкою. Вона, звісно, могла по десять разів обирати ту саму ученицю, якщо їй заманеться. Принаймні дівчата зберігали солідарність — нікого не можна було звинуватити в навмисному накликанні біди.

«Небо» не заслуговувало на свою назву. Цей карцер був розташований не на верхніх поверхах, навпаки, навіть нижче за підвальні приміщення. Туди треба було довго спускатися з їдальні крутими гвинтовими сходами, з яких капотіла крижана вода. Комірчина була тісною — десь два на три метри. Від підлоги і стін тхнуло землею і цвіллю. Коли зачинялися двері, залишалося тільки відшукати навпомацки дерев'яну лаву, сісти або лягти на неї та чекати. Наодинці із собою, у цілковитій тиші й темряві, годину за годиною. Казали, коли потрапляєш туди, треба якнайшвидше глянути на верхню частину стіни навпроти дверей. Там, на балці, хтось намалював небо. Клапоть блакиті з білими хмарами. Встигнеш його побачити хоч на мить, матимеш сили впоратися з темрявою і не впасти у відчай. Ось чому це місце

називали «Небом». І саме тому всі так боялися потрапити або ненавмисно когось туди відправити.

— У будь-якому разі, — продовжувала Зеш, — вечерю ви пропустите. Ви це розумієте?

— Так, — відповіла Гелен за обох.

— Тоді йдіть, — сказала наглядка.

Вона написала на особистих картках дівчат дату й час, ляпнула печатку і втратила до них інтерес.

Мілена прибрала свої речі у стіл і наздогнала Гелен, яка чекала на неї в коридорі, закутавшись у плащ з каптуром. Мілена зняла з вішалки свій, накинула, і вони рушили коридором, освітленим з обох боків світлом з класних кімнат. Широкими кам'яними сходами зі стертими посередині східцями вони спустилися на перший поверх, а далі пішли ще одним коридором, цього разу темним, оскільки в цей час класи були порожні. Було холодно. Величезні чавунні батареї були вимкнені. Вони взагалі хоч колись працювали? Дівчата мовчки перетнули подвір'я. Гелен бадьоро йшла попереду. Мілена, насупившись, пленталася за нею.

Біля воріт вони, як вимагали правила, зайшли у вартівню до Скелетти. Це була стара жінка, страхітливо худорлява й вічно оповита хмарою їдкою диму. Вона загасила цигарку в переповненій попільничці й глянула на дівчат.

— Прізвища?

Її кістки ледь не протикали шкіру на вилицях і пальцях. Сіньюшні вени перепліталися на руках хитромудрими візерунками.

— Дорманн Гелен, — сказала Гелен, подаючи свою картку.

Скелетта вивчила документ, кашлянула на нього й повернула власниці.

— А ти?

— Бах Мілена, — озвалася Мілена й поклала свою картку на стіл.

Скелетта раптом глянула на неї зацікавлено.

— Це ти добре співаєш?

— Співаю... — обережно відповіла Мілена.

— ...добре? — наполягала Скелетта.

Було незрозуміло, що в неї на думці — заздрість чи захоплення. А може, і те, і те.

Мілена мовчала, і та спитала по-іншому:

— Ти співаєш... краще, ніж я, наприклад?

Тепер стало зрозуміло: Скелетта шукає сварки.

— Не знаю. Можливо... — відповіла Мілена.

Три роки в інтернаті навчили її, як відповідати наглядцям і викладачам: якомога нейтральніше, нічого не стверджувати й не заперечувати. Від цього залежав душевний спокій.

— То ти співаєш краще за мене? Відповідай!

Кістлявій явно хотілося розважитися. Вона закурила нову цигарку. Вказівний і середній пальці її правої руки були жовті від нікотину. Гелен кинула погляд на годинник на стіні. Скільки часу згаяно!

— Не знаю, — спокійно відповіла Мілена. — Я ніколи не чула, як ви співаєте.

— А хотіла б? — чіплялася Скелетта. — Була б рада послухати якусь пісеньку, але не наважуешся попросити, еге ж?

Гелен не уявляла, як її подруга викрутиться, але Скелетта вибухнула хрипким сміхом, який одразу ж перейшов у нестримний кашель. Не в змозі вимовити жодного слова, вона притисла до рота зіжмакану хустинку і, не перестаючи кашляти, махнула дівчатам: мовляв, забирайтеся.

Було майже о пів на сьому, коли подруги вийшли нарешті за ворота.

— Зовсім божевільна! — констатувала Мілена.

Праворуч світилися рідкісні вогні маленького містечка, ліворуч — ліхтарі на старому мосту з чотирма кам'яними статуями озброєних вершників. Дівчата попрямували до мосту.

— Ти сердишся на мене? — запитала Гелен. — За те, що залишилася без вечері? Моя втішальниця, певно, дасть щось тобі... Вона завжди готує щось смачненьке...

— Мені байдуже на ту вечерю, — заперечила Мілена. — Одна гидота. Сьогодні суп пригорів, тож... Ні, я серджуся, що ти витрачаєш одну розраду вже в жовтні. Сама знаєш, їх потрібно

щонайменше дві, щоб пережити зиму. От стане ще темніше, ночі стануть довгими, тоді без розради не обійтися. А що ти робиш, меш, коли вже не залишиться виходів?

Гелен знала, що подруга має рацію. Але промовила:

— Не знаю. Мені треба сьогодні, от і все.

Крижана мжичка змусила їх мружитися. Дівчата щільніше закуталися в плащі, інстинктивно притискаючись одна до одної. Під ногами блищала нерівна бруківка. Під мостом ліниво текла річка — чорна, в'язка. Мілена взяла Гелен під руку й глибоко зітхнула, немовби кажучи: «Ти не даєш мені спокою». Дівчата переглянулися й усміхнулися. Їхні сварки ніколи не тривали довго.

— Цікаво, звідки Скелетта знає, що я співаю? — спитала Мілена.

— В інтернаті всі про це знають, — відповіла Гелен. — Тут не так багато хорошого, такі речі помічають. Про них говорять.

Вона згадала той незабутній день три роки тому, коли вперше почула, як співає Мілена. Їх було четверо новеньких — вони сиділи на сходах біля їдальні, помираючи від нудьги. Там була Доріс Лемштедт, яка пробула в інтернаті лише кілька місяців, а потім так захворіла, що поїхала. Були Мілена й Гелен, їхня дружба ще тільки зав'язувалась. А ще була четверта; можливо, Віра Плазіль з лагідними блакитними очима. Доріс запропонувала кожній щось заспівати, щоб час минав швидше. Вона подала приклад і почала наспівувати якусь пісеньку свого рідного краю. Доріс була з долини. У пісні йшлося про дружину солдата, яка вірно чекає чоловіка, але було зрозуміло, що він не повернеться. Співала вона непогано, і три приятельки аплодували їй; тихенько, щоб не привернути увагу наглядачки. Пункт 42 правил внутрішнього розпорядку говорив: *«Забороняється співати або слухати будь-які пісні, не включені до програми»*. Наступною виступила Гелен: вона заспівала жартівливу пісеньку звідкись з минулого. Там йшлося про невдачі старого холостяка, який не вмів залищатися до дівчат. Гелен не все пам'ятала, але слухачки й так стрибали від сміху, особливо в тому місці, де бідолаха шепотів слова кохання козі, сплутавши її вночі з нареченою. Віра не знала жодних пісень і пропустила свою

чергу. Тоді Мілена випросталася, розправила плечі, заплющила очі, і з її горла полилися звуки, чисті, мов у флейти:

*Лети, вітре південний, південний, південний,
Лети, вітре південний, над синім морем...*

Троє дівчат просто оніміли. Вони й не знали, що можна так грати голосом — щоб він переливався і вібував, щоб одна нота тягнулася, ширилася і згасала.

*Але, звісно, солодше й дорожче, коли приносиш у безпеці
Човен мого справжнього кохання до мене.*

Коли відлунав останній звук, дівчата не одразу прийшли до тями. Шепіт Доріс нарешті порушив приголомшене мовчання:

- Що це було?
 - Англійська народна пісня.
 - Це було прекрасно, — сказала Доріс.
- Гелен пробелькотіла:
- Дякую...

Відтоді минуло три роки, і за цей час Мілена співала разів шість, не більше. Це був рідкісний і дорогоцінний подарунок, і вона сама вирішувала, кому й коли його дарувати. Наприклад, якось напередодні Різдва вона співала для десятка сусідок по спальні, а іншим разом — у дальньому кутку подвір'я тільки для Гелен, 14 червня, на день народження. А востаннє — цього літа під час довгої прогулянки вздовж річки. Варто було Мілені заспівати, у всіх починали бігати мурашки по шкірі. Її спів, навіть коли слів не розуміли, говорив кожній про найпотаємніше. Він повертав з небуття кохані та втрачені обличчя, давав знову відчутти давні доторки, про які, здавалося, і спогадів не лишилось. А головне, навіть якщо від її співу ставало сумно, він додавав сил і мужності. І невдовзі почали ширитися чутки: Мілена «гарно співає». Але на уроках музики матінки Зануди вона ніяк себе не проявляла. Її голос ставав звичайним, без особливих принад. З музики матінка Зануда викладала

лише сольфеджіо і змушувала своїх вихованок до знемоги повторювати три обов'язкові пісні, зокрема, нестерпний гімн інтернату:

*Світлі серця, чисті душі,
Ми співаємо в унісон...*

Дівчата дісталися середини мосту, його найвищої точки. Удалинні височів пагорб утішальниць.

— Як думаєш, зустрінемо хлопців? — запитала Гелен.

— Навряд чи, — засміялася Мілена. — Вони ходять не так часто, як ми, це точно. А щоб відпроситися до втішальниці в жовтні, та в таку годину — це треба бути Гелен Дорманн!

— Можливо, ми зустрінемо когось з них на зворотному шляху...

— Помрій! Вони ж одразу ховаються в кущі, якщо трапишся їм назустріч! Тоді треба трясти гілками й кричати: «Агов! Агов! Є тут хто?».

Гелен розсміялася. Вона була рада, що до подруги повернувся гарний настрій.

— Як думаєш, втішальниці з ними так само ласкаві, як і з нами? Ну, обіймають, і все таке?

— Авжеж, — заявила Мілена. — Тільки вони ніколи в цьому не зізнаються. Навіть під тортурами.

Вони звернули на вулицю Анесс, круту й погано освітлену. У маленьких віконцях крізь фіранки можна було розгледіти сім'ї за столом у жовтуватому світлі ламп. Зовсім інший світ. Іноді звідти долинав чийсь голос або вибух сміху. Дівчата пройшли повз лавку шевця, який уже зачиняв віконниці. Він невиразно привітався, навіть не глянувши на них. Вони для всіх були дівчатами з інтернату — люди уникали розмов з ними. На краю вулиці починалася сільська місцевість. Далі — жодного будинку до самої вершини пагорба, де жили втішальниці. Дівчата зупинилися на мить перевести подих і озирнутися на місто за річкою. Звідти було видно блискучі шиферні дахи, дзвіниці, вулиці, де тьмяно мерехтіли ліхтарі. Вдалині площею безшумно рухалися автомобілі, схожі на великих чорних пузатих жуків.

— Як гарно, — зітхнула Гелен. — Можна було б полюбити це місто, якби не оте...

Вона хитнула головою в бік великої будівлі, звідки вони прийшли, — інтернату для дівчат по той бік мосту.

— ...і якби можна було хоч іноді ходити туди... — додала Мілена, показуючи на інший інтернат, для хлопців, за двісті метрів звідти.

Щойно вони рушили далі ґрунтовою дорогою, як раптом вище на пагорбі з-за повороту виникли якісь силуети. Двоє хлопців широкими кроками спускалися вниз. На мить вони зникли за черговим поворотом і знову з'явилися, вже близько, просто перед ними. Першим ішов високий і стрункий. Гелен одразу відзначила його прямий, відкритий погляд і рішуче підборіддя. Другий був нижчим на зріст і круглолицим. Його кучеряве волосся вибивалося з-під кашкета, а очі були усміхнені.

— Привіт! — майже одночасно промовили всі четверо й завили одне навпроти одного.

— Ви... нагору? — поставив доволі дурне запитання той, що був у кашкеті.

— Ну, так... — відповіла Гелен. Вона одразу ж дорікнула собі за глузливий тон і, щоб загладити провину, додала: — А ви, значить, униз...

— Еге ж, — сказав хлопець.

— Хто кого супроводжує? — наважилася Гелен. — Це нічого, що я питаю?

Хлопець помовчав, потім усе ж таки зізнався, показавши на високого приятеля:

— Він супроводжує мене.

Гелен здалося, що по цих словах він зашарівся, і вона прийнялася до нього симпатією. Щоб не ставити його в незручне становище, вона кивнула на Мілену:

— А вона супроводжує мене...

Що означало: «От бачиш, я йду по те саме, і соромитися тут нічого». Було видно, що хлопець оцінив цей жест. Він усміхнувся і запитав:

— А як вас звать?

— Я — Гелен, а вона — Мілена.

— Я — Мілош, — озвався хлопець у кашкеті. — А це Бартоломео. Ми з четвертого курсу. А ви?

— І ми з четвертого, — відповіла Гелен. — Обидві.

Цей збіг потішив їх. Потім запала тиша. Усі завмерли, збентежені, трохи знітившись. Ні хлопці, ні дівчата не могли наважитися розійтись, хто вниз, хто нагору. Такі зустрічі траплялися рідко. Було б нерозумно так швидко розлучитися. Гелен помітила, що Мілена й Бартоломео не зводять очей одне з одного, і подумала, що їй подруга поводить ся напрочуд сміливо. Сама вона кидала погляди то на одного, то на іншого й силилася придумати, що б іще сказати. Але випередила її саме Мілена:

— А якщо нам зав'язати листування через Тхора?

Гелен відчула, як кров прилила їй до обличчя. Вона завжди вважала, що передавати записки через Тхора — привілей старших вихованців, п'ятого й шостого курсів. Пропозиція Мілени здалась їй неймовірно зухвалою. Ніби вона раптом без попередження перетнула заборонену межу.

Тхором називали скорченого дідугана, який двічі на тиждень — шовівторка та шоп'ятниці — перетинав подвір'я інтернату, ледве тягнучи свій візок. Він збирав брудні простирадла й відвозив у місто, у пральню. Як єдина людина, яка мала вільний доступ до обох інтернатів, він відіграв важливу роль у житті вихованців, а саме: міг передати записку, а за тиждень чи два принести відповідь. Усе, що потрібно було зробити, — підкинути листа до пральні разом з невеликою винагородою: грошима в конверті або, ще краще, пляшкою випивки, якщо пощастить. Тхір страждав на розлади травлення, через що в нього нестерпно тхнуло з рота. Якщо він розтуляв його навіть за п'ять метрів від когось, можна було відчутти огидний сморід гнилої капусти. Бідолаха боровся із цим прокляттям, напиваючись дешевою сивухою, яку купували йому в місті.

— Ми ніколи цього не робили... — сказав високий, якого приятель називав Бартоломео. — Але чули від старших, що це працює.

Його голос був низьким і водночас м'яким, майже як у дорослого чоловіка.

— Тоді обміняймося іменами... — сказала Мілена і вже розривала аркуш на чотири частини.

Усі почали нишпорити по кишенях у пошуках ручки або олівця. Кожен старанно вивів своє ім'я та прізвище. Закутані в довгі плащі, вони утворили невеличкий острівець тепла на морозі. Хлопці з піднятими комірами, дівчата в каптурах — видно було хіба що обличчя та руки. Гелен без вагань простягнула Мілошу свій папірець, на якому було написано: «*Гелен Дорманн. Інтернат для дівчат. Четвертий курс*». Водночас він простягнув їй свій, їхні пальці ненароком торкнулися. Обое усміхнулись і сховали отримані папірці, не читаючи. Мілена й Бартоломео вже обмінялися своїми.

— Треба домовитися, щоб наші листи не перетнулися, — сказала Мілена, яка нічого не випускала з уваги. — Ми напишемо вам першими.

— Добре, — погодилися хлопці.

— Ну гаразд, — Гелен отямилася і взяла Мілену за руку. — Ми підемо, у нас не так багато часу...

— Нам теж треба поквартитися, — сказав Мілош, — ми й так майже спізнюємось! Я не хочу відправити товариша в підземелля.

І вони побігли вниз по схилу.

— Отже, ви пишете першими! — нагадав високий, обернувшись.

— Обіцяєте? — вимогливо запитав Мілош, застережливо піднявши палець.

— Обіцяємо! — в один голос запевнили дівчата, сміючись.

ПОДЯКИ

Я хочу подякувати кільком людям, які були поруч зі мною під час написання цього роману: Тьєррі Ларошу з видавництва «Gallimard Jeunesse» — за його доречні і завжди доброзичливі коментарі; Жан-Філіпу Арру-Віньйо з видавництва «Gallimard Jeunesse», який зміг заспокоїти мене щодо мого «ліхтарикового» стилю письма; Патріку Карреру, лікарю, — за консультації з медичних питань; Крістоферу Мюррею, музиканту, — за його неоціненну допомогу з музикою; Рашель і моїм дітям Еммі та Коліну — усім трьом, які дарують мені безцінний і постійно оновлюваний скарб — свою присутність поруч.

Насамкінець я хочу висловити величезну подяку Кетлін Феррір — британській співачці, контральто, чий зворушливий голос і доля пронизали всю мою роботу. Без неї цього роману не було б.

Ж-К. М.

ЗМІСТ

Частина перша. Голос Мілени	7
1. В інтернаті.....	9
2. Втішальниці.....	20
3. Щорічні збори.....	33
4. Бомбардон Міллз	50
5. Небо	60
6. На даху.....	70
7. У горах	84
8. Ніч людей-псів	96
9. Велетенський кабан	109
10. Міст волоцюг	125
Частина друга. Як річка	133
1. Ресторан Яна	135
2. Гус ван Влік.....	147
3. Мілош Ференці	157
4. Тренувальний табір.....	167
5. Гелен у столиці	181
6. Люди-коні.....	192
7. Концерт.....	207
8. Бартоломео Казаль.....	218
9. Повернення в село	229
10. Зимова битва.....	241
11. Королівський міст	260
12. Весна.....	275
Епілог	281
Подяки	285